

Tel. 061 8410072 (Lotte Suter) oder 061 3015418 (W. Lochmann)

Weekendseminar met G. Bondarew

Het verheugt ons u te kunnen berichten, dat de Russische anthroposoof Gennadij Bondarew naar Nederland zal komen voor een weekendseminar op 15/16 mei 1999.

In drie voordrachten zal hij een inleiding geven in **de methodologie van de anthroposofisch georiënteerde geesteswetenschap**. Hoe belangrijk het in onze tijd is het goetheanistisch-michaelisch denken te ontwikkelen, duidde de heer Bondarew aan in zijn lezing van 13 februari jl. te Zeist. Het seminar wil een concrete stap in deze richting zijn.

Het programma ziet er als volgt uit:

Zaterdag, 15 mei 1999	15.15 uur	zaal open
	15.30 uur	concert
	16.30 uur	koffie/thee-pauze
	17.00 uur	eerste voordracht
	18.15 uur	pauze
Zondag, 16 mei 1999	19.15 uur	tweede voordracht
	10.30 uur	derde voordracht
	ca. 12.00 uur	afsluiting

Na elke voordracht heeft u de gelegenheid vragen te stellen.

Ruimte voor informele gesprekken is er op zaterdag ook na afloop van het programma.

Als muzikale opmaat worden liederen en pianowerken van Hans-Georg Burghardt ten gehore gebracht. Uitvoerenden zijn Daniela Bloem-Hubatka (zang), Jan Bloem (zang) en Brian Lamb (piano). Het concert is ook apart te bezoeken.

Tijdens de pauze op zaterdag zal een warm hapje verkrijgbaar zijn (soep of iets dergelijks).

Plaats: de zaal in het schoolgebouw hoek Jac. van Lennepplein/Nic. Beetslaan te Zeist (ingang tegenover apotheek; bus lijn 53 stopt aan het plein - vertrek elk half uur vanaf de NS-stations Driebergen-Zeist en Utrecht)

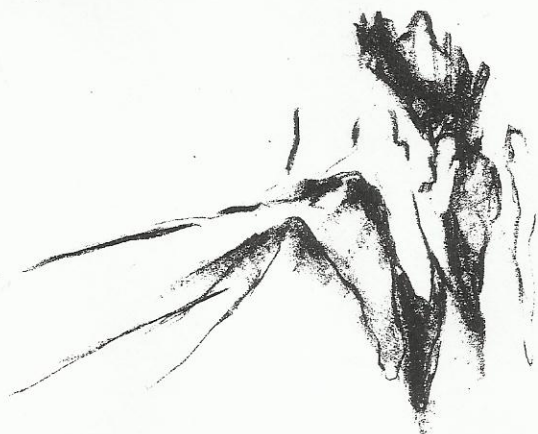
Kosten: f 65,-. Reductie is mogelijk.

Vriendelijk verzoeken wij u zich *vóór 7 mei 1999*, schriftelijk of telefonisch, op onderstaand adres aan te melden, als u van plan bent te komen. Indien u uw adres doorgeeft, wordt u op de hoogte gehouden van eventuele volgende seminars van de heer Bondarew in Nederland.

Kent u mensen in uw omgeving die mogelijk geïnteresseerd zijn in dit seminar, stelt u hen dan op de hoogte.

Voor opgave en inlichtingen kunt u terecht bij:

Marjan van den Munckhof, Schonckstraat 7, 6531 CZ Nijmegen, tel. 024-3540549.

Gennadij Bondarew in Nederland

Op zaterdag 13 februari j.l. hield de Russische auteur Gennadij Bondarew een boeiende voordracht over de opgave van de moderne mens in het licht van de mensheidsontwikkeling.

Met ruim 60 mensen, waaronder enkelen uit Duitsland, was de zaal in Zeist meer dan gevuld. Velen wilden nu eindelijk zelf de man leren kennen die anderhalf jaar geleden (na een 'interventie' van de voorzitter van de Antroposofische Vereniging in Nederland, Ron Dunselman) niet mocht verschijnen op het congres Nederland-Rusland in Den Haag. Vanwege zijn boek *Anthroposophie auf der Kreuzung der okkult-politischen Bewegungen der Gegenwart* is Bondarew heftig bekritiseerd in nagenoeg de hele antroposofische pers. Op 8 februari 1998 werd hij door het bestuur in Dornach uitgesloten als lid van de AAG.

Voor de aanwezigen op 13 februari in Zeist liet Bondarew zich kennen als een ernstig en oprecht mens die zich de antroposofie op grondige wijze heeft eigengemaakt.

In zijn voordracht beschreef hij in vogelvlucht de ontwikkeling van de mens, van het oude saturnus naar deze tijd, en onze opgaves voor de toekomst. Hij typeerde drie grote crises: die van het fysieke lichaam midden in de atlantische tijd, die van het etherlichaam midden in de na-atlantische tijd, waarbij het Mysterie van Golgotha ons te hulp kwam, en die van het astrale lichaam aan het einde van het kali-yuga, precies een

eeuw geleden, in 1899. Hij karakteriseerde hoe de mens lange tijd 'van buitenaf' werd bepaald, maar nu, in deze derde crisis, 'van binnenuit', door zichzelf zijn bestemming moet vinden. Het is de opgave het etherische en astrale weer buiten ons fysieke lichaam te brengen, nu echter terwijl het Ik in ons blijft. De mens moet zich bewust universeel gaan beleven. Bij deze omstulping kan de antroposofie ons helpen: allereerst door -de eerste eis van Michael- ons denken te veranderen in een etherisch, lichaamsvrij denken (*Die Philosophie der Freiheit*), en bovendien door een sociale structuur op te bouwen om deze zelfbepalende mensen te bundelen en tevens te beschermen (de sociale driegeleding). Beide zijn essentieel teneinde de overgang naar het 6^e na-atlantische cultuurtijdperk mogelijk te maken.

Bondarew benadrukte meerdere malen dat voor hem de methodologie van de antroposofisch georiënteerde geesteswetenschap centraal staat, en daarmee de noodzaak een michaelisch denken te ontwikkelen, wat voor de mens zelf en voor de maatschappelijke ontwikkeling zijn vruchten zal afwerpen.

Voor veel aanwezigen vroeg deze kennismaking om een vervolg, dat inmiddels ook is aangekondigd (zie de Agenda op p.15). *Liesbeth Takken*

Een aanvulling op het verslag over het verenigingsjaar 1998 van de Antroposofische Vereniging

Vooruitlopend op het jaarverslag over 1998 dat op de Algemene Ledenvergadering van de Antroposofische Vereniging in Nederland op 23 en 24 april zal worden voorgelegd, stelde Leo van Egeraat een aanvullend verslag over dit jaar samen.

Hij verzond het inmiddels aan het bestuur en aan een aantal leden van de AViN. In een begeleidende brief gaat hij in op een aantal zaken die vorig jaar speelden, waaronder de uitlating van de voorzitter van de AViN tijdens de buitengewone Algemene Ledenvergadering van 31 januari 1998. Toen tijdens die vergadering om verlenging van de vergadering met één uur werd verzocht, teneinde de bespreking voldoende tijd te geven, verklaarde Ron Dunselman dat zo'n verlenging de AViN 10.000 gulden zou kosten, waarop de vergadering besloot niet tot verlenging over te gaan. Deze bewering bleek inmiddels niet waar te zijn, hetgeen Ron Dunselman later, tijdens de normale Algemene Ledenvergadering ook erkende. Uiteindelijk kreeg Leo van Egeraat de beschikking over de orderbevestiging van de Jaarbeurs Utrecht inzake de buitengewone Algemene Ledenvergadering en concludeerde daaruit dat verlenging van de vergadering met drie kwartier niets extra zou hebben gekost, terwijl de kosten voor verdere verlenging zeer beperkt zouden zijn gebleven.

In de aanvullende informatie die Leo van Egeraat samenstelde, is deze orderbevestiging afgedrukt alsmede een kleine keuze uit de uitputtende correspondentie die van Egeraat over onder andere dit onderwerp met de penningmeester van de AViN voerde. Voor belangstellenden is het aanvullend verslag aan te vragen bij Leo van Egeraat, Jozef Israëlslaan 7, 3735 LM Bosch en Duin.

John Hogervorst

sche beweging in Nederland (en Europa) in kaart te brengen (hoeveel scholen, artsen, boeren, omzet etc.)

-de 'erkenning' door de Nederlandse overheid aan te tonen (subsidies, vergoeding medicijnen, officieel overleg etc.)

-te laten zien welke hoogleraren als 'anthroposofisch' konden en kunnen worden beschouwd en welk anthroposofisch wetenschappelijk onderzoek in Nederland gaande is.

Tot zover de inhoud van de brief.

In 1994 verscheen het boek *Sekten in België en Luxemburg* van Alain Lallemand, oorspronkelijk in het Frans, later ook Nederlandstalig, waarin in het hoofdstuk "De antroposofie van Rudolf Steiner" reeds het overlijden van het eerdergenoemde leukemiepatiëntje wordt beschreven.

In 1996 kwam een parlementaire commissie die onderzoek doet naar het bestaan van sektes in België met een lijst van 189 'aktieve sektes', waaronder de antroposofie. (Ook Lallemand verscheen voor de commissie.) Na kritiek en weerlegging onder andere door de antroposofische beweging is de lijst uiteindelijk door het parlement verworpen. Toch heeft de Franse Gemeenschap het in haar recente geschrift opnieuw over "189 actieve sektes" in België. Ook het verhaal van het leukemiepatiëntje duikt weer op, met de vermelding "dat de vertegenwoordigers van de sekte ontkennen dat de arts tot hun groep behoort".

(info AViB: 00-329-2216652)

Liesbeth Takken

Kort kommentaar op bovenstaand bericht

Het doet goed te zien dat de AViB in ieder geval stappen onderneemt en niet alles over haar kant laat gaan.

Voor wat betreft de wijze waarop zijn echter grote vraagtekens op hun plaats.

Allereerst: het steunen op erkenning (subsidie) door de overheid c.q. de door de overheid gesanctioneerde wetenschap(pers). Dit duidt op een totale miskennis van de antroposofie zelf enerzijds en anderzijds op een inschatting van de aard en waarde van die 'erkenning' die in de feitelijke ontwikkelingen geen steun vindt. Integendeel: van de geneesmiddelen is intussen door kabinet en parlement gesteld dat ze niet werken, de pedagogie kan niet (meer) 'toegepast' worden, de B.D. is een onbekende zonderling in de eko-beweging. Kortom: men zet zich op een stoel waaronder al jaren terug de poten weggezaagd zijn.

Een tweede vraagteken: waarom moet bewezen worden dat de antroposofie geen sekte is? Is het niet zo dat degene die stelt van wel moet bewijzen dat die bewering klopt? En

als zo iemand of zo'n instantie zich baseert op iets als het boek van Lallemand, waarin geen spoor van denken of van onderzoek -laat staan zorgvuldig onderzoek- te vinden is, dan zou met het karakteriseren van die basis voldoende gedaan moeten zijn.

Het bovenstaande is geen verwijt aan de AViB; wij beschikken ook nog maar over summier gegevens. Wij hebben echter ook enige ervaring in procederen in dit soort aangelegenheden.

Achter deze vragen ligt een andere: dit alles kon men reeds 15 jaar geleden zien aankomen - reeds toen is aangedrongen dat men in deze een strategie zou ontwikkelen, en niet van de hak op de tak springen in ad hoc reacties. Die vraag ligt er nog steeds, doch is wellicht intussen ook achterhaald.

Mouringh Boeke

Seminar Gennadij Bondarew

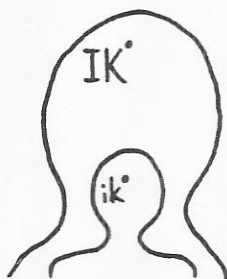
Een besef van de ernst van de huidige tijd, een gevoel voor de remedie, de impuls er mee aan de gang te gaan – deze drieslag kon worden ervaren tijdens het korte, intensieve weekend met Gennadij Bondarew op 15/16 mei jl. te Zeist, zijn eerste seminar in Nederland.

De hoofdzaak van de antroposofie is, volgens Bondarew, dat er iets in ons gebeurt, dat wij zelf veranderen. Het verwerven van kennis is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde, maar is geen hoofddoel. Voor een adequaat oordeel over de vaak subjectieve uitspraken op geestelijk gebied die binnen en buiten het antroposofische circuit de ronde doen, is het beslist niet nodig alle teksten van Rudolf Steiner gelezen te hebben. Hier volstaat een beheersing van de methodologie van de antroposofie. Een centraal element van deze methodologie is de antroposofische evolutieleer. Bestudering van de fenomenen, waarvoor Rudolf Steiner in zijn *Wetenschap van de Gebeimen der Ziel* een grondige

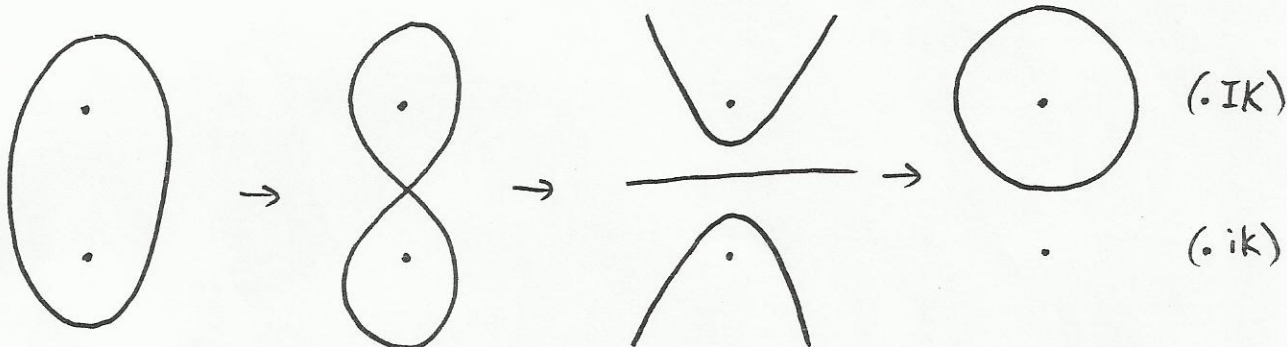
basis legt, kan leiden tot inzicht in evolutionaire wetmatigheden. En op grond van die wetmatigheden kun je dan bijvoorbeeld afleiden dat het Mysterie van Golgotha moest plaatsvinden in het vierde na-Atlantische tijdperk, als een noodzakelijk antwoord op de zondeval in het vierde Lemurische tijdperk. Bondarew wijst op vier afzonderlijke beweringen van leidende antroposofen die aantoonbaar op fantasie berusten. In hun samenhang leveren ze een dramatische leugen op.

In 1921 roept Rudolf Steiner ertoe op, alles op alles te zetten om zo snel mogelijk één deel van de sociale driegeleding te verwerkelijken: de bevrijding van het geestelijk leven <dat, zo geeft hij aan, met onwaarsamigheid doortrokken is. We zouden ons hiervan terdege bewust moeten worden (16/6/1921, GA 342)>. We moeten vaststellen dat daarvan weinig is terechtgekomen: van een vrij geestesleven is nog steeds geen sprake, ook niet in antroposofische kring. Om tot een vrij geestesleven te kunnen komen, zullen we, aldus Bondarew

rew, onszelf moeten ontwikkelen. Dit houdt in: leren Michaelisch te denken, etherisch te denken, te denken vanuit het IK-punt in ons uitgewijde etherhoofd.

De ontwikkeling van het etherische denken verloopt via verschillende fasen. Onderstaande symbolen kunnen deze fasen inzichtelijk maken.

In de eerste fase gaat het erom het intellectuele denken vast te houden én in beelden voor te stellen; de verbinding van intellect en hart. Vervolgens wordt de 'anschauende Urteilkraft' (Goethe) uitgewerkt. In de derde fase vindt voor het eerst een drempeloverschrijding plaats en komen imaginaties op. Tenslotte wordt de levensgeest ontwikkeld.

De twintigste eeuw zal de geschiedenis ingaan als een moeilijke, maar hoogst belangrijke tijd. Vanuit de wereldevolutie is het noodzakelijk de bewustzijnsziel te ontwikkelen. De ziel van de mens rust op twee pijlers: de begripsmatige basis, waaruit de motieven voortkomen, en de karakterologische aanleg, die zich uit in de drijfveren. Samen zetten zij de wil aan, die zich op de weg naar de vrijheid bevindt. In de bewustzijnsziel zullen beide pijlers uitgroeien tot respectievelijk waarheid en liefde. Ahri-manische krachten, die de beoogde ontwikkeling serieus en methodisch tegenwerken, bevorderen de vele

leugens in de wereld. Zij weten dat een halve waarheid erger is dan een hele leugen en dat juist onbewuste leugens vernietigend werken op de kosmos en voornamelijk op de gehele mensheid. [sic] Wie dit alles beseft, ervaart de noodzaak voor de waarheid op te komen, ook al is dat niet eenvoudig. Hoewel er maar één eeuwige waarheid bestaat, draagt zij toch altijd een individueel karakter. Waarheid is geen kant en klaar gegeven, maar moet je steeds opnieuw ontwikkelen via een zoektocht, liefst samen met anderen, naar de oerfenomenen. Je zult bereid moeten zijn bij nieuwe informatie je eerdere waarheid te herzien. Een dergelijke waarheidsvinding veronderstelt de ontwikkeling van een wetenschap van de vrijheid,

zoals Rudolf Steiner die uiteenzet in het eerste deel van zijn *Filosofie van de Vrijheid*.

Tegenover deze 'lichte' weg treffen we in de wereld ook duistere mysteriën aan. Een verregaand fenomeen hiervan zijn de geheime onderzoeken die in de VS plaatsvinden en onder andere gericht zijn op bewustzijnsmanipulatie. Ook hiertegen bestaat maar één middel: de weg van de anthroposofie en het etherische denken.

Tot zover een summiere aanduiding van de belangrijkste draden uit Bondarews betoog. Het steekt wel mager af tegen de volheid van zijn voordrachten die veel verder reikten dan de intellectuele pool, en via het bewustzijn evenzeer het hart bereikten. Hij had zijn betoog rijkelijk, maar op natuurlijke wijze, doorweven met sprekende citaten van Rudolf Steiner, die steeds de essentie raakten. Je kon een speld horen vallen toen Steiners woorden klonken waarin deze zei dat de sociale driegeliding een toetssteen was voor het Michae-

lische denken en dat hij moest constateren dat het onvoldoende was opgepakt... Voor een uitgebreidere beschrijving van de weg naar het Michaelische denken werd desgevraagd verwezen naar het eind 1999 te verschijnen nieuwste boek van Bondarew: *Der Erzengel Michael und die Michaeliten*. Verschillende thema's die hij in dit weekend aanstipte, kunnen echter al nagelezen worden in andere boeken van zijn hand, zoals *Der dreieinige Mensch des Leibes, der Seele und des Geistes im Lichte der Anthroposophie* (vier delen) en *Das Mysterium Anthroposophie* (Alle uitgegeven bij Moskau-Basel-Verlag)

Ik heb de indruk dat Bondarew niet enkel spreekt over de bewustzijnsziel,

maar tegelijkertijd de bewustzijnszielemens in ons aanspreekt c.q. opwekt. En hij enthousiasmeert je om je opnieuw, fris en grondig met het werk van Rudolf Steiner uiteen te zetten - als antwoord op de brandende vragen van de huidige, kritische tijd.

Bij de aanwezigheid was veel animo voor een continuering van dergelijke seminars en inmiddels worden voorbereidingen getroffen voor een uitgebreider weekendseminar op 9 en 10 oktober a.s. Voor informatie kunt u terecht bij Marjan van den Munckhof (tel. 024 - 3540549).

**Marjan van den
Munckhof**

leggen van zijn identiteit en opgave' die in zekere zin 'oplost' in de gezamenlijke, door Amerika en trouwe bondgenoot Engeland gedirigeerde actie.

Rusland op zijn beurt zal pogingen doen zich in toenemende mate te verbinden met China. Lange tijd is China aangeduid als 'de ontwakende reus'. Wat de verhouding van China tot Amerika betreft, kan

men zich echter afvragen of de reus ooit geslapen heeft. De Chinezen zullen zich door de Amerikanen niet de les laten lezen en bewandelen op een intrigerende manier consequent hun eigen weg, die overigens voor de toekomst niet veel goeds belooft. In vele dingen die China aangaan, lijkt een bevestiging te vinden te zijn voor een toekomstige strijd tussen China en Amerika, die Rudolf Stei-

ner voorzag. Dat die strijd ooit zal komen was voor Rudolf Steiner geen vraag - het is slechts de vraag of die strijd in Europa of in het Pacificische gebied gevoerd zal worden.

Ook in dit licht moeten wij worstelen om bij de gebeurtenissen in Kosovo de juiste vragen te stellen.

John Hogervorst

Adverteren in Driegonaal?

Bureau Rob Tuk
tel 0334 564348
fax 0842 118003

Uw winkel in Amsterdam voor
antroposofische literatuur (verzending mogelijk).

Tevens:

- Houten speelgoed
- Natuurtextiel
- Kinderboeken

ZAAILING BOEKERIJ - RUYSDAELSTRAAT 21-23
1071 WZ AMSTERDAM
TEL: 020-6793817 - FAX: 020-6756697

Bücher von Gennadij Bondarew:

Der dreieinige Mensch des Leibes, der Seele und des Geistes im Lichte der Anthroposophie
Vierbändiges Werk als Versuch einer methodischen Erfassung der Anthroposophie Rudolf Steiners und zur Rechtfertigung ihrer Wissenschaftlichkeit. Ca. 1000 Seiten. **Band I:** u.a. Die charakteristischen Züge der Zivilisationskrise; das „ich“ auf dem Weg zum freien Willen; 1993; Fr./DM 10; 3-906712-01-X; **Band II:** Das zwölfgliedrige System der Sinneswahrnehmungen; 1997; Fr. 29/DM 32; 3-906712-03-6; **Band III:** Makrokosmos und Mikrokosmos und der siebengliedrige Zyklus der Jahresfeste; der Raum und der vielgliedrige Mensch; das übersinnliche Phänomen der Zeit; 1997; Fr. 35/DM 39; 3-906712-04-4; **Band IV:** Psychosophie; die sieben Stufen der Grundsteinmeditation; 1997; Fr. 35/DM 39; 3-906712-05-2.

Die wartende Kultur – esoterische Umriss der russischen Geschichte und Kultur
U.a. Russland, woher kommst Du? Das Christus-Volk; von der Stammesgemeinschaft zur Monarchie; eine Schlüsselperiode in der russischen Geschichte; der mystische Realismus in der russischen Kultur; die Märchen des 20. Jahrhunderts; 1995; 850 Seiten, 200 Bilder, gebunden, Fr. 88/DM 98; 3-906712-02-8.

Anthroposophie auf der Kreuzung der okkult-politischen Bewegungen der Gegenwart
Eine umfassende Einführung in das Thema der „geschichtlichen Symptomatologie“ Rudolf Steiners. Das bewegendste Buch der anthroposophischen Sekundärliteratur seit dem Tode Rudolf Steiners. 1996; 480 Seiten, gebunden. Fr. 58/DM 65; 3-906712-06-0.

Das Mysterium Anthroposophie

Die Anthroposophie in der Geistesgeschichte der Menschheit, ihre eigentliche Bedeutung und ihr Schicksal seit dem Tod ihres Begründers; auch eine Weiterführung von „Anthroposophie auf der Kreuzung...“; 1997; 230 Seiten; Fr. 35/DM 39; 3-906712-09-5.

Das Gute und das Böse

Das „unaussprechliche“ Geheimnis des Bösen; eine Ergänzung zum Buch „Anthroposophie auf der Kreuzung...“; 1997; 110 Seiten; Fr. 12/DM 15; 3-906712-13-3.

Stimme aus dem Osten

U.a. Das Ende des Jahrhunderts; die Inkarnation Ahrimans, Standortbestimmung und Aufgabe der Anthroposophie; 1992, 110 Seiten; Fr./DM 10; 3-906712-00-1.

MOSKAU-BASEL-VERLAG, Postfach 231, CH-4009 Basel, Tel. 0041.61.3015418, Fax 0041.61.3013477

Was Rudolf Steiner anti-semiet?

Jos Verhulst

In het artikel 'Is de antroposofie racistisch?' (De Morgen 23 juni 2000, p.34) wordt het volgende 'ernstig discriminerende' citaat van Steiner vermeld: "Het jodendom heeft zichzelf al lang overleefd, heeft geen rechtvaardiging binnen het moderne leven der volkeren, en dat het vooralsnog behouden is gebleven, is een fout van de wereldgeschiedenis, waarvan de gevolgen niet konden uitblijven. We bedoelen hier niet alleen de vormen van de joodse religie, maar vooral ook de geest van het jodendom, de joodse manier van denken".

Deze uitspraak van Steiner lijkt anti-semitisme en racisme pur sang. Doch schijn bedriegt. Uit de zinnen die direct aan het citaat voorafgaan blijkt, dat Steiner met 'de geest van het jodendom' de joodse variant van raciale afzondering en groepsvorming bedoelt. Steiner heeft zich altijd op de meest consequente manier tegen het antisemitisme uitgesproken. Maar zijn kritiek spaarde anderzijds ook het zionisme en de traditionele joodse obsessie voor raszuiverheid niet.

Deze obsessie is zeer oud. In het boek Ezra (Oud Testament; zie hoofdstukken 9 en 10) wordt verhaald, hoe deze profeet zijn kleren verscheurt wanneer hij hoort, dat bepaalde joden gemengde huwelijken hebben aangegaan en hoe hij de 'schuldigen' ertoe brengt, om hun niet-joodse vrouwen mét kinderen te verstoten. Bij Oost-Europese joden bestond de traditie om een rouwdienst te houden voor kinderen die huwden met een niet-jood; het kind werd door dat huwelijk in de ogen van de ouders als 'dood' beschouwd (in Isaac Singer's *Het Landgoed* wordt dit gebruik beschreven). Deze 'joodse denkwijze' is overigens nog altijd springlevend.

Zo is de joodse hooglerares Deborah Lipstadt, die door de revisionist David Irving tevergeefs wegens laster voor de rechter werd gedaagd, een actieve pleitbezorgster tegen 'gemengde' huwelijken. Uit een onderzoek van Woocher (*Sacred survival*, 1986) bleek dat 72% van de onderzochte joodse activisten zo'n 'gemengd' huwelijk een 'very serious' probleem vond, en nog eens 21% vond het verschijnsel een 'moderately serious' probleem.

In de Talmud zijn verschillende rabiaat racistische uitspraken te noteren die direct aansluiten bij deze tendens tot genetische afzondering. De heidenen of 'goyims' zijn blijkens diverse passages in de Talmud geen mensen, maar worden met bijvoorbeeld ezels gelijkgesteld (Berakoth 58a; Kerithoth 6b; Yebamoth 61a). Joden mogen volgens de Talmud niet-joden beroven. De jood mag houden wat hij steelt van een niet-jood (Sanhedrin 57a) en meer algemeen geldt dat niet-joden geen bescherming door de wet genieten en dat God hun geld ter beschikking van Israël heeft gesteld (Baba Kamma 37b). Eén van de merkwaardigste bepalingen uit de Talmud is, dat joden mogen liegen om een niet-jood te misleiden (Baba Kamma 113a). In Spielbergs film *Schindler's list* komt op het einde een passage voor, waarin de door Schindler geredde joden hem een ring overhandigen met daarop het aan de Talmud toegeschreven woord: "He who saves a single life, saves the entire world" ('wie één enkel leven redt, redt de hele wereld'). Dit citaat, dat werd gebruikt in promotieposters voor de film, is vals. Wat er in werkelijkheid in de Talmud staat te lezen is: "Wie één enkele joodse ziel redt, heeft volgens de Schrift een hele wereld gered" (Sanhedrin 37a). Met andere woorden: "Wie het leven van een enkele jood redt, redt een hele Wereld". Spielberg gebruikt, wellicht om propagandistische redenen, een universalistische herformulering van een impliciet racistisch Talmud-citaat. Het spreekt vanzelf dat men deze meer dan twijfelachtige passages uit de Talmud niet mag misbruiken om het jodendom in zijn geheel te discrediteren. Maar evenmin kan men ontkennen, dat in het historische jodendom een sterke tendens tot rasafzondering heeft gewerkt. Recent onderzoek heeft ten overvloede aangetoond, dat de joden inderdaad genetisch gescheiden zijn gebleven van de Europese volkeren, waaronder ze zo lang leefden. De joodse religie is grotendeels aan afstamming gebonden. Jood ben je, wanneer je langs vrouwelijke lijn van joden afstamt. Bekering is mogelijk, maar wordt absoluut niet aangemoedigd.

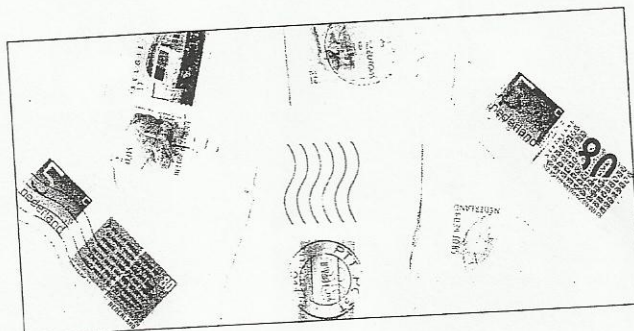
digd en komt weinig voor. De staat Israël hanteert deze afstammingscriteria ook, om joden van niet-joden te onderscheiden. Op het Israëlitische paspoort staat aangegeven, of je jood dan wel Arabier bent. Wie jood is, heeft in Israël betere rechten dan de niet-jood.

Dit is het "joodse denken" waartegen Steiner zich keerde en waaraan hij negatieve gevolgen toeschreef. Uit de directe context van het gewraakte citaat blijkt, dat Steiners bezwaar het feit gold, dat de Joden tegenover de rest van de samenleving als een "...geschlossenes Ganzes" optreden.

Eveneens in die directe context spreekt Steiner zich overigens ook uit tegen de joodse overgevoeligheid, die met een iedereen als anti-semiet bestempelt die het probleem wil aankaarten. Steiner verzetten zich tegen elk rechtsverschil op basis van biologische afstamming, en tegen elke koppeling van de staat met religie of ras. Wanneer hij dit universalistisch standpunt inneemt ten opzichte van het jodendom, is hij misschien politiek niet correct, maar wel consequent in zijn anti-racistische houding. De Nederlandse onderzoekscommissie probeert daarentegen politiek correct te zijn, hetgeen inhoudt dat zij de racistische dimensie van het traditionele jodendom nergens vermeldt. Zij stelt (p.693 van het rapport) dat Steiner met 'de joodse denkwijze' schijnbaar "de conserverende neiging bedoelt om een gesloten geheel te vormen en de culturele identiteit te bewaren". Het is echter ondenkbaar dat Steiner bezwaar zou hebben tegen het bewaren van een culturele identiteit; heel zijn denken is juist gericht op vrijheid van geestesleven en op absolute religieuze verdraagzaamheid. Uit andere, in het rapport vermelde citaten blijkt duidelijk dat Steiner iets anders op het oog heeft, namelijk de tendens tot genetische afzondering: "De mensen moeten ertoe komen, om in de andere mens het geestelijke te zien. Momenteel beheerst het rasaspect nog alle aspecten van het jodendom. En eerst en vooral: ze huwen onder elkaar. Ze zien dus nog het rasmatige, en niet het geestelijke" (Steiner 1911; rapport, p.549). Ook Steiners bezwaar tegen het zionisme gold dit bloedsgesloten aspect: "Een zeer prominente zionist (het gaat om Hugo Bergmann, later hoogleraar in Jeruzalem) met wie ik bevriend was, legde mij eens zijn ideaal uit, om naar Palestina te gaan en daar een Jodenrijk te stichten. Hij zette zich sterk voor deze zaak in, doet dat ook nu nog en hij bekleedt momenteel in Palestina een aanzienlijke positie. Ik zei hem: zoiets is niet van deze tijd. Van deze tijd zijn alleen ondernemingen, waarbij iedereen zich kan aansluiten zonder onderscheid van ras, volk of klasse" (Steiner 1911; rapport p.547). Steiner legt de schuld van dit rasgebonden denken overigens voor een deel bij het anti-semitisme, terwijl hij anderzijds het rasgebonden denken van het traditionele jodendom verantwoordelijk stelt voor de versterking van datzelfde anti-semitisme. Steiner hanteert absoluut geen stereotiep beeld van 'de jood': "Wie met open ogen de actualiteit bekijkt, weet dat het niet waar is dat de onderlinge samenhang van de joden groter is dan hun verbondenheid met de moderne cultuur. Wanneer dat de laatste jaren zo leek, dan is dat in wezenlijke mate het gevolg van het antisemitisme. Wie zoals ik met afgrijzen de uitwerking van het antisemitisme op het gemoed van edele

joden heeft gezien, moet tot dat besluit komen" (Steiner 1901, rapport p.497). Steiner had een realistische en gedifferentieerde kijk op het jodendom; hij kende vele joden, was met verscheidene van hen goed bevriend en heeft een tijd bij een joods gezin ingewoond en er een gehandicapt kind met groot succes privé-onderricht gegeven. Hij heeft zelf aanvallen van anti-semieten over zich heen gekregen. Alleen: hij vond de in het traditionele jodendom voortlevende tendens tot raciale scheiding ten opzichte van de overige mensheid een aberratie. Als dat racisme is, dan ben ik ook racist.

(Dit artikel werd oorspronkelijk gepubliceerd in het Belgische tijdschrift *Klaas* en wordt hier geplaatst met dank aan de auteur.)

Reactie op Jos Verhulst: "Het argument, niet de man".
In: *Driegonaal*, april 2001, jrg. 25, nr. 2, pag. 14.

Kanttekening

In het antwoord van Jos Verhulst op mijn ingezonden brief in het aprilnummer van dit tijdschrift, is sprake van een misverstand. Mijn opmerkingen betroffen uitsluitend de wijze waarop Jos Verhulst in zijn bijdrage over het "vrije woord" de heren Irving en Faurisson betrokken heeft. Het gaat dus om zijn artikel: "Het Vrije Woord is één en ondeelbaar" in het *Driegonaal*-themaboekje "Het verbod op het denken" en niet over zijn bespreking van het boek van Norman Finkelstein in datzelfde themaboekje. Ik heb bovendien nergens gesteld dat Finkelsteins boek "niet au sérieux" genomen zou moeten worden. In werkelijkheid ben ik de tegenovergestelde mening toegedaan.

Paul Heldens

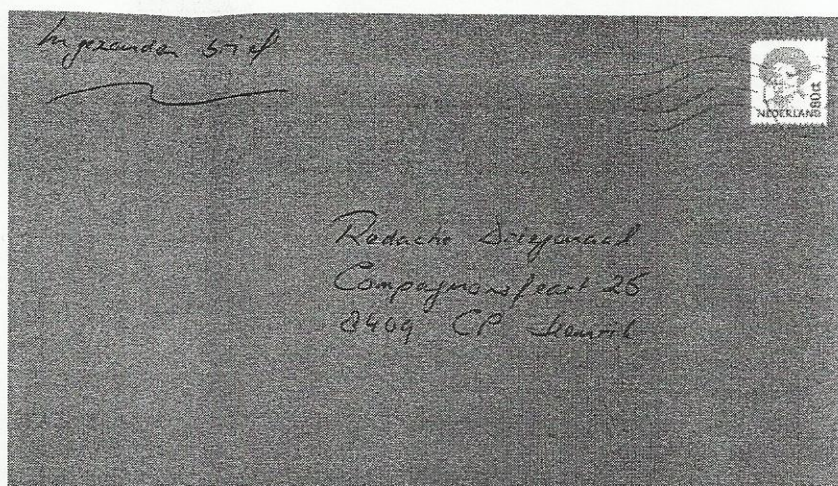
Jos Verhulst onzorgvuldig?

Geachte Driegonaalredactie,

Op 20 februari j.l. ontving ik het eerste themaboekje bij tijdschrift Driegonaal, dat de titel: "Het verbod op het denken" meekreeg. Dit themaboekje bevat behalve een vertaling van een bijzonder interessante voordracht van Rudolf Steiner, diverse artikelen die het door Steiner aangegeven indirecte verbod op het denken in de actualiteit van de 21^e eeuw plaatsen. Daaronder bevinden zich ook twee artikelen van Jos Verhulst, waarin hij laat zien hoe gemakkelijk het is om met behulp van de door de zogeheten holocaust opgeroepen emoties de publieke opinie te manipuleren.

Naar aanleiding van de jaren voortslepende kwestie van het vermeende racisme in Rudolf Steiners werk in de jaren '80 en '90, ben ik gaan begrijpen hoe de sensibilisering van de publieke opinie door de zogeheten holocaust in zijn werk gaat en hoe deze systematische sensibilisering m.b.t. juist dit onderwerp als een voortreffelijk instrument kan dienen om het individuele denken de mond te snoeren. John Hogervorst laat in zijn bijdrage aan dit themaboekje zien, hoe dit in de antroposofische beweging heeft uitgekapt in een 'bevrijding' van de antroposofie van de vermeende autoriteit van Rudolf Steiner.

Over het proces van sensibilisering m.b.t. het "joodse vraagstuk" liet Walter Heijder in zijn boekje: "Rudolf Steiner versus nationaal-socialisme" (V.O.K., Den Haag 1997, pag.33-36) Steiner zelf aan het woord in een artikel uit 1897 over het destijds gehouden eerste zionistencongres in Basel. Steiners opvatting komt hierop neer, dat zionistenleiders als Herzl en Nordau de Joden een zeer slechte dienst bewezen met het oprichten van een wereldwijde 'idealistische' beweging, die zijn bestaan grondvest op antisemitische ressentimenten, in plaats van

deze ressentimenten te voorzien en naast zich neer te leggen als de kinderachtige banaliteiten van gefrustreerde lieden.

Hoe fnuikend dit sensibiliseringsproces sindsdien voor de vrijheid van het geestesleven en van het individuele denken is geworden, met name natuurlijk sinds de systematische jodenvervolgving door de nazi's, daarvan heb ik in die dagen dat Steiner in de publieke opinie, maar ook onder zogenaamde antroposofen over de tong ging, in mijn omgeving menig staaltje meegemaakt. Dit punt van de beïnvloeding van de vrijheid van denken door middel van een holocaustideologie, maakt Jos Verhulst heel duidelijk en dat is tevens de kern van wat hij te zeggen heeft. Ook het verband dat hij legt met nieuwe wetgeving in België, is verhelderend. (Overigens geldt dit verband niet alleen voor België maar in zekere zin ook voor Nederland. Volgens artikel 137e van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht is al sprake van discriminerende uitlatingen, wanneer iemand redelijkerwijs kan weten dat een groep mensen zich hierdoor beledigd acht vanwege ras, godsdienst, levensovertuiging of seksuele geaardheid.) Daardoor wordt het hele culturele proces van waarheidsvinding inzake de verhouding der volkeren, inzake de talrijke etnische en raciale conflicten en de gespannen verhouding tussen de godsdiensten, in hoge mate belemmerd.

Daarbij komt nog dat sinds Francis Fukuyama ten tijde van de val van de Berlijnse muur in 1989 het "einde van

de geschiedenis" kraaide, een geopolitiek in het leven is geroepen op basis van een "botsing der beschavingen" à la Samuel Huntington, waarbij aan het historische en actuele spanningsveld tussen christenen en moslims een centrale rol wordt toegedacht. (Zie Jonas Magazine nr. 2, november 1997, T.M. Boardman: "De spirituele taak van Europa"). Iedereen die de al vele jaren voortdurende ellende tussen Israël en de Palestijnen heeft gevolgd, kan begrijpen hoe in deze "botsing der beschavingen" het 'joodse vraagstuk' allang een sleutelrol vervult in de sensibilisering van de verhoudingen tussen allerlei etnische groeperingen. De verschrikkingen van de recente etnische zuiveringen op de Balkan vormen hierop geen uitzondering en kunnen worden begrepen als een toepassing van genoemde geopolitieke richting in de Amerikaanse wereldpolitiek. Dit belangrijke feit wordt door Jos Verhulst overigens niet genoemd. Ook vermeld hij de merkwaardige lobby niet die heeft geprobeerd om bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Roemruchte Rechten van de Mens op 8 december 1998, een proclamatie van de Plichten van de Mens in de wereld te zetten.

Mijn bezwaar tegen het betoog van Jos Verhulst is, dat hij dit niet scherp afgrenst naar het vuile spel dat zogeheten "rechts-radicalen kringen" (w.o. neonazi's) met de relativering of ontkenning van de holocaust spelen. De door Verhulst besproken Engelsman David Irving, hoe

interessant ook door zijn originele bronnenonderzoek, schijnt in dit opzicht een nogal dubbelzinnige vertegenwoordiger van het "revisionisme" te zijn, d.w.z. van een stroming onder historici die de gebeurtenissen en feiten m.b.t. de massamoord van de nazi's op joden, zigeuners, homoseksuelen, en andere "Untermenschen" aan een kritisch onderzoek wil onderwerpen, dat vrij is van de ideologische beïnvloeding door de geallieerde overwinnaars, met name de Amerikanen. Dit revisionistisch streven heeft in de jaren '80 van de vorige eeuw in Duitsland tot de zogenoemde "Historikerstreit" geleid.

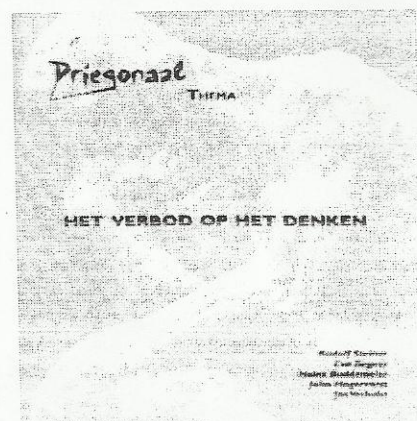
Zowel David Irving als de Fransman Robert Faurisson, beiden door Jos Verhulst aangehaald als onderzoekers die met ware feiten kwamen omtrent de 'touristische' gaskamers in Auschwitz, vochten echter ook de authenticiteit van de dagboeken van Anne Frank (1929-1945) aan. In de eind 1986 verschenen, door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie verzorgde wetenschappelijke uitgave "De dagboeken van Anne Frank", worden deze (en andere aantijgingen) overtuigend weerlegd. De herhaaldelijk gesignaleerde verschillen in de wereldwijd als "Het Achterhuis" gepubliceerde dagboekuitgave bleken behalve op vertaalfouten, ook te berusten op de bewering die de vader van Anne, dhr. Otto Frank (1889-1980) m.b.t. de oorspronkelijke tekst had uitgevoerd bij passages die hem ongeschikt leken voor publicatie. (Deze passages betreffen bijvoorbeeld ruzies of intimiteiten tussen bij naam genoemde personen of Anne's ontboezemingen over seksualiteit.) De uitgave van het R.I.O.D. maakt tevens duidelijk hoe beide genoemde revisionisten te werk gaan, een werkwijze die op mij geen erg vertrouwenwekkende indruk maakt, maar inderdaad van grote scherpzinnigheid getuigt. (In menig openbare bibliotheek staat deze wetenschappelijke uitgave van de dagboeken van Anne Frank als naslagwerk ter inzage). Ter beoordeling van Irving en Faurisson baseer ik mij verder op de bekende studie van Gill Seidel: "De ontkenning van de holo-

caust" (Ambo, Baarn 1988). Deze basis is vanuit het gezichtspunt van Verhulst in zoverre problematisch, dat mw. Seidel haar talrijke gegevens beoordeelt op grond van de door Verhulst als ideologisch ontmaskerde aanname van de holocaust als een volstrekt uniek historisch en joods fenomeen. Je kunt haar boek dan ook lezen als een illustratie van de stellingname van Verhulst, maar dat laat onverlet, dat zij een aantal feiten aan draagt, die niet zomaar uit de duim zijn gezogen. Deze feiten wijzen in de richting van geregelde pogingen van neonazistische groeperingen om de ontkenning danwel de vergaande relativisering van de z.g. holocaust wetenschappelijk te legitimeren. In de tegenstelling tussen Verhulst en Seidel wordt de complexiteit en welhaast onontwarbaarheid van deze hele kwestie pas goed zichtbaar: niets is meer wat het lijkt te zijn en elke stellingname blijkt omkeerbaar als het erom gaat 'foute' mensen of 'twijfelachtig gedachtgoed' te brandmerken. Zo kan het onderzoek naar de ware feiten van de zogeheten holocaust in een handomdraai blijken geven van neonazistische sympathieën die iemand er in feite helemaal niet op nahoudt, maar evengoed kan hetzelfde onderzoek door neonazistische groeperingen gebruikt worden om een vergaande relativisering of ontkenning van de holocaust te legitimeren. In dit opzicht houdt Jos Verhulst het - als ik mij zo mag uitdrukken - bedrieglijk eenvoudig als hij geïsoleerde fragmenten uit het werk van Irving en Faurisson ten tonele voert. Want zo eenvoudig is de zaak niet en daarin zit hem juist de angel.

Ik wil hiermee zeggen, dat in het oprecht zoeken naar de allesbehalve eenvoudige waarheid omtrent de massavernietiging door de nazi's, onder de revisionisten nogal wat kaf tussen het koren zit. Voor ieder die de waarheid omtrent de massavernietiging door de nazi's of misbruik van de holocaust wil aantonen, is het nauwkeurig onderscheiden van dit kaf tussen het koren beslissend om serieus genomen te kunnen worden. Gezien het grote belang dat met dui-

delijkheid op dit gebied is gemoeid voor een vrije ontwikkeling van de bewustzijnsziel, is grote zorgvuldigheid bij het verwoorden van de these over de holocaustideologie geen overbodige luxe. Verhulst gaat in het aantonen van zijn gelijk hierbij naar mijn mening wat slordig te werk, wat afbreuk doet aan de kracht van zijn betoog. Daardoor kan zijn terechte stellingname tegen het misbruik van de holocaust averechts uitpakken doordat het 'ongecompliceerd' opvoeren van Irving en Faurisson een zekere gêne bij de lezer kan oproepen. Deze is voor een deel wellicht te wijten aan de invloed van de holocaustideologie, die bijna ieder mens van deze tijd in meer of mindere mate onbewust heeft geïnternaliseerd. (Dit zeg ik op grond van zelfwaarneming en op grond van de waarneming van reacties van anderen.) Maar deze gêne komt voor het overige deel beslist voort uit de onduidelijke positie die Verhulst inneemt tegenover wetenschappelijke relativeringen van de massavernietiging door de nazi's die een dubieus karakter hebben en waarmee rechtsradicale groeperingen goede sier plegen te maken. Wanneer Verhulst het opneemt voor iemand als David Irving, zonder duidelijk te laten blijken dat hij zich van de dubbelzinnige gecompliceerdheid van het geval scherp bewust is, waagt hij zich op glad ijs. De antroposofische beweging is er niet mee gediend wanneer haar volkomen ten onrechte neonazistische sympathieën kunnen worden toegedicht, enkel door onzorgvuldigheid van dhr. Verhulst.

**Paul Heldens,
Nijmegen 4 maart 2001**

Het argument, niet de man

Het bezwaar van Paul Heldens tegen mijn artikel over het Vrije Woord luidt, dat ik niet scherp afgrens naar het vuile spel van rechts-radicalen en neo-nazi's. Waaruit bestaat dit vuile spel? Uit pogingen om de realiteit van de racistische massamoord op joden te ontkennen, en zo het nationaal-socialisme te rehabiliteren. Wat schrijf ik op dit punt? "Het is evident dat de nazi's om racistische redenen op massale schaal joden hebben vervolgd, vernederd, mishandeld en gedood. Onder welke omstandigheden en in welke omvang dit precies is gebeurd, kan alleen door volkomen vrij onderzoek uitgemaakt worden". De realiteit van een racistische massamoord op joden door de nazi's staat als zodanig voor mij niet ter discussie (ik vind wel dat allerlei deelaspecten aanvechtbaar zijn en nader onderzoek vereisen). Dat is over deze kwestie mijn 'afgrenzing', zo je wil. Maar mijn stuk gaat niet over de realiteit van de holocaust, doch over het gebrek aan vrij spreekrecht inzake de holocaust. Mijn stuk gaat over het Vrije Woord.

Uiteraard zullen ook mensen als Irving of Faurisson regelmatig de plank mislaan, en uiteraard zal ook hun handelen en hun betoog mee worden bepaald door onuitgesproken motieven. Daar gaat het niet om. Het gaat erom dat zij mensen zijn, begiftigd met geweten en denkvermogen, en dat zij vrij moeten kunnen spreken. Mijn betoog vertoont natuurlijk een asymmetrie: ik wijs op twijfelachtige aspecten in het betoog van Elie Wiesel, en op waardevolle aspecten in het betoog van Faurisson en Irving. Maar deze asymmetrie weerspiegelt alleen maar de door mij aangeklaagde asymmetrie in het spreekrecht: Faurisson wordt afgeranseld en juridisch vervolgd, Irving wordt vervolgd en zijn uitgever wordt geprest. Elie Wiesel krijgt van de politieke kaste de Nobelprijs. Dat is een groot verschil: de ene mag spreken, de andere niet. Of wat hetzelfde is: de ene mag mens zijn, de

andere niet. Dat is het onrecht waarnaar ik scherp afgrens.

Heldens schrijft dat onder de revisionisten nogal wat kaf tussen het koren zit, en dat ieder die de waarheid omtrent de massavernietiging door de nazi's of het misbruik van de holocaust wil aantonen, het maken van nauwkeurig onderscheid tussen dit kaf en koren beslissend is om serieus genomen te worden. Die opmerking geldt waarschijnlijk mijn bespreking van Finkelsteins boek (waarvoor ik inmiddels door een officiële Belgische censuur-instantie werd aangeklaagd, wegens 'racisme'). Ik vind het onjuist om, binnen het kader van een debat over een waarheidsvraag, kaf van koren te gaan onderscheiden op het niveau van personen. Die scheiding moet gebeuren op het niveau van ideeën en stellingen. Heldens geeft het voorbeeld van het dagboek van Anne Frank. Ik heb dit dagboek niet gelezen en ik kan me geen oordeel vormen over de authenticiteit ervan, maar ik weet dat Faurisson die authenticiteit aanvecht. Volgens mij moet je diens kritiek niet bekampen door aan te tonen dat Faurisson tot het 'kaf' behoort; je moet zijn argumenten in verband met het dagboek weerleggen. En evenmin bewijst één misser, dat Faurisson altijd de plank mislaat.

Bovendien hebben holocaust-revisionisme en holocaust-misbruik slechts indirect met elkaar te maken. Het boek van Finkelstein is terzake een goed voorbeeld: de auteur klaagt misbruik van de holocaust aan, en levert hiervoor een pak goede argumenten, maar over kaf en koren onder de revisionisten rept hij niet. Hij vermeldt het revisionisme vooral, omdat het belang van deze stroming door de Holocaust-industrie voor eigen doeleinden wordt opgeblazen. Op p.71 van de Engelse uitgave schrijft Finkelstein dat Irving, hoewel Hitler-bewonderaar, toch onmisbaar bijdroeg tot onze historische kennis van WO II. En Finkelstein eist, in navolging van Raul Hilberg, vrij spreekrecht op voor revisionisten. Maar van een poging tot scheiding tussen het revisionistisch kaf en koren is in zijn

boek geen sprake. Dat impliceert niet, zoals Heldens stelt, dat we 'The Holocaust Industry' niet au sérieux moeten nemen.

Erg interessant is de opmerking van Heldens over de "gêne" die wordt veroorzaakt door het louter opvoeren van mensen als Irving of Faurisson.

In het fenomeen van deze gêne zit namelijk de kernproblematiek van het huidige geestesleven verborgen. Wij dragen in ons hoofd allemaal een reeks implantaten of geprogrammeerde reflexen. Een vrij denkend mens moet die leren herkennen. Neem eens bij jezelf waar wat er gebeurt bij het lezen van de volgende zinnestjes: 'de nazi-massamoord op joden heeft helemaal niet plaatsgevonden' of 'zwarten plegen veel meer gewelddadige misdaden dan blanken'. Het gaat hier niet over de inhoudelijke juistheid of onjuistheid van deze zinnestjes, maar over de waarneming van de geprogrammeerde reflex die ze teweegbrengen en die het onbevangen denken over die juistheid of onjuistheid bezwaart. Het gaat om de vraag: waarom veroorzaken genoemde zinnestjes een reflex die we niet ervaren wanneer we lezen: 'de stalinistische massamoorden in de Oekraïne hebben niet plaatsgevonden' of 'mannen plegen veel meer gewelddadige misdaden dan vrouwen'? De mogelijkheid om zo'n implantaten op vrij korte termijn en op massale schaal in het fysieke denkorgaan aan te brengen, is ontstaan met de verschijning van de massamedia (vooral de elektronische media) in de tweede helft van de twintigste eeuw. In psychologische en sociologische literatuur is over die implantaat-technieken ook heel wat te vinden, en ik vermoed dat diverse instanties en groepen van één en ander ook heel goed op de hoogte zijn. De enige remedie tegen de implantaat-epidemie bestaat hierin, dat voldoende mensen zich oefenen om het zuiver begrippelijk denken te ontwikkelen, waarmee de ware natuur van die implantaten kan worden herkend.

Jos Verhuist